



МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТАМГЫН ГАЗАР
ПАРЛАМЕНТЫН СУДАЛГАА,
ХӨГЖЛИЙН ХҮРЭЭЛЭН

ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ДААТГАЛЫН ЭРХ ЗҮЙН ОРЧНЫ ЗОХИЦУУЛАЛТ: БУСАД ОРНЫ ТУРШЛАГА

Судалгааны төрөл:	Харьцуулсан судалгаа
Судалгааны код:	СТ-25/231
Хугацаа:	2025.06.30

ЗАХИАЛАГЧ:	УИХ-ын гишүүн Ч.Ундрэм
------------	------------------------

Хянасан:	ПСХХ-ийн Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга Д.Онолт
----------	--

Судалгаа удирдсан:	Судалгааны хэлтсийн дарга Г.Гэсэр
--------------------	-----------------------------------

Судлаач:	Б.Оюун-Эрдэнэ
----------	---------------

Улаанбаатар хот
2025

Агуулга

Агуулга.....	i
Хүснэгтийн жагсаалт	ii
Товчилсон үгийн жагсаалт	ii
Удиртгал.....	iii
НЭГ. УЛС ОРНУУДЫН ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ДААТГАЛЫН ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН.....	1
1.1. Хөдөө аж ахуйн даатгалын эрх зүйн орчин	1
1.1.1. Хөдөө аж ахуйн даатгалын эрх зүйн орчны зохицуулалт	1
1.1.2. Хөдөө аж ахуйн даатгалын тогтолцоо болон хэрэгжүүлэгч байгууллагын эрх хэмжээ 3	
1.2. Хөдөө аж ахуйн даатгалын хэлбэр, тохиолдол, хураамж	5
1.3. Давхар даатгалын зохицуулалт.....	10
ХОЁР.ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ДААТГАЛЫН ҮЙЛЧИЛГЭЭ	12
2.1.Талбайн тариалангийн даатгалын үйлчилгээ	12
2.2. Хүлэмжийн аж ахуйн даатгалын үйлчилгээ	13
2.3. Мал аж ахуйн даатгал	14
СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН	15
НОМ ЗҮЙ	i

Хүснэгтийн жагсаалт

Хүснэгт 1. Хөдөө аж ахуйн даатгалын үйл ажиллагааг зохицуулж буй эрх зүйн орчин.....	1
Хүснэгт 2. Хөдөө аж ахуйн даатгалын үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэгч, оролцогч талууд	4
Хүснэгт 3. Хөдөө аж ахуйн даатгалын нийтлэг хэлбэрүүд	5
Хүснэгт 4. Канад Улсын Нова Скоша мужийн ХАА-н даатгал.....	6
Хүснэгт 5. Энэтхэгийн хөдөө аж ахуйн даатгал	6
Хүснэгт 6. Энэтхэгийн тариалангийн болон цаг уурын индексжүүлсэн даатгал	7
Хүснэгт 7. Испани Улсын ХАА-н даатгал.....	8
Хүснэгт 8. Япон улсын хөдөө аж ахуйн даатгал.....	9
Хүснэгт 9. Казахстан улсын ХАА-н даатгал.....	10
Хүснэгт 10. ХАА-н давхар даатгалын зохицуулалт.....	11
Хүснэгт 11. Төмсний тариалангийн даатгал: Энэтхэг болон Канад Улс	12
Хүснэгт 12. Япон улсын Осака мужийн цэцэрлэгжүүлэлтийн байгууламжийн харилцан туслалцаа.....	13

Товчилсон үгийн жагсаалт

ACC	Agrarian Credit Corporation
ADB	Asian Development Bank
AIC	Agriculture Insurance Company of India
AMR	Agricultural Mutual Relief
CCS	Consorcio de Compensación de Seguros
ENESA	The Entidad Estatal de Seguros Agrar (The National Agency for Agricultural insurance)
IRDAI	Insurance Regulatory and Development Authority of India
MAFF	Ministry Agriculture, Forestry and Fisheries
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development

Удиртгал

“Хөдөө аж ахуйн даатгалын эрх зүйн орчны зохицуулалт: бусад орны туршлага” сэдэвт судалгааг Улсын Их Хурлын Тамгын газрын дэргэдэх Парламентын судалгаа, хөгжлийн хүрээлэнд гүйцэтгэв.

Судалгааны зорилго: Зарим улс орны хөдөө аж ахуйн даатгалын тогтолцоо, эрх зүйн орчныг харицуулан судлах.

Судалгааны хамрах хүрээ: Судалгаанд Канад Улс, Бүгд Найрамдах Энэтхэг Улс (цаашид Энэтхэг), Испанийн Хаант Улс (цаашид Испани), Япон Улс (цаашид Япон), Бүгд Найрамдах Казахстан Улс (цаашид Казахстан)-ын хөдөө аж ахуйн даатгалын холбогдох хууль эрх зүйн орчин болон даатгалын тогтолцоог судална.

Судалгааны ажлын бүтэц: Судалгааны тайлан үндсэн хоёр хэсэгтэй байна. Үүнд:

1. Хөдөө аж ахуйн даатгалын эрх зүйн орчны зохицуулалт
2. Хөдөө аж ахуйн даатгалын зарим үйлчилгээ

Судалгааны арга зүй: Судалгааг тухайн улсын холбогдох хууль тогтоомж болон олон улсын байгууллагуудаас эмхлэн нийтэлсэн судалгаа, зөвлөмж, бусад мэргэжлийн байгууллага, эрдэмтэн судлаачдын бүтээлд судалгааны удирдамжид заасан чиглэлийн дагуу холбогдох мэдээллийг харьцуулан судлах, нэгтгэн дүгнэх арга зүйг ашиглан гүйцэтгэв.

Түлхүүр үг:

Монгол: Хөдөө аж ахуйн даатгал.

Англи: Agricultural insurance.

НЭГ. УЛС ОРНУУДЫН ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ДААТГАЛЫН ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН

Хөдөө аж ахуй (цаашид ХАА)-н салбар нь олон улс орнуудын эдийн засагт чухал байр суурь эзэлдэг. Гэсэн хэдий ч уг салбар нь цаг агаарын тааламжгүй нөхцөл, хортон шавж, халдварт өвчин зэрэг байгалийн болон биологийн гаралтай олон төрлийн эрсдэлд өртөж, хохирол хүлээх тохиолдол их байдаг. Сүүлийн жилүүдэд уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэлтэй цаг уурын гамшигт үзэгдлүүдээс шалтгаалсан ХАА эрхлэгчдийн санхүүгийн хохирол улам бүр нэмэгдэх хандлагатай байгаа талаар Дэлхийн банкны судалгаанд дурджээ (World Bank, 2012).

Хөдөө аж ахуйн даатгал нь газар тариалан, мал аж ахуй эрхлэгчдийг дээрх эрсдэлүүдээс хамгаалах, орлогын тогтвортой байдлыг хангах эрсдэлийн удирдлагын хэрэгсэл бөгөөд цаашлаад улс орнуудын хүнсний аюулгүй байдлыг хангахад шууд бусаар чухал үүрэг гүйцэтгэдэг талаар 2017 онд Азийн Хөгжлийн Банкнаас хийсэн судалгаанд дурдсан байна (ADB, 2017).

Иймд энэхүү судалгаагаар судалгаанд хамрагдсан улсуудын ХАА-н даатгалын эрх зүйн орчин, даатгалын тогтолцоо, ХАА-н даатгалын бүтээгдэхүүний талаар харьцуулан судаллаа.

1.1. Хөдөө аж ахуйн даатгалын эрх зүйн орчин

Судалгааны энэ хэсэгт Канад, Энэтхэг, Испани, Япон, Казахстан улсуудын ХАА-н даатгалын эрх зүйн орчны зохицуулалт, хэрэгжүүлэгч байгууллагуудын эрх хэмжээний талаар харьцуулан судлав.

1.1.1. Хөдөө аж ахуйн даатгалын эрх зүйн орчны зохицуулалт

Хөдөө аж ахуйн даатгалыг зохицуулж буй эрх зүйн орчныг судлахад Испани, Япон улсууд ХАА-н даатгалыг бие даасан хуулиар, Канад Энэтхэг, Казахстан улсууд хөдөө аж ахуй, даатгалын салбарын суурь хуулийн хүрээнд боловсруулсан улсын хэмжээний ХАА-н даатгалын хөтөлбөрүүдийн хүрээнд зохицуулж байна.

Хүснэгт 1. Хөдөө аж ахуйн даатгалын үйл ажиллагааг зохицуулж буй эрх зүйн орчин

Улс орнууд	Хууль	Хөдөө аж ахуйн даатгалын зохицуулалт
Канад	Фермийн орлогыг хамгаалах тухай хууль ¹	Тус хуулиар Канадын холбооны засгийн газар мужуудтай хамтран хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэгчдийн орлогыг тогтворжуулах зорилготой хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх эрхийг олгосон байдаг. Хуулийн §4(1)-т Хамтран хэрэгжүүлэх хөтөлбөрүүд, §13(1)-т Тариалангийн давхар даатгалын сан, §20-т Хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг 5 жил тутам үнэлж, парламентад тайлагнах талаар зохицуулалтуудыг тусгасан байна. Энэ хүрээнд Канадын холбооны засгийн газар мужуудын засгийн газруудтай хамтран 5 жилийн хөтөлбөр боловсруулдаг. 2023 онд “Тогтвортой Канадын Хөдөө Аж Ахуйн Түншлэл”-ийн хөтөлбөрийг баталсан (Government of Canada, 2025).
Энэтхэг	Даатгалын тухай хууль ²	Даатгалын тухай хууль нь Энэтхэг улсад хэрэгжиж буй бүх төрлийн даатгалын суурь баримт бичиг болдог. ХАА-н даатгалын тусгай хөтөлбөрүүдийг энэхүү хууль болон Даатгалын зохицуулалт,

¹ Канад Улс: Farm Income Protection Act (1991 [2013]). Хандах: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/F-3.3/page-1.html#:~:text=Assented%20to%201991>

² Энэтхэг улс. The Insurance Act (1938 [2019]). Хандах: <https://www.indiacode.nic.in/handle/123456789/2304>

		хөгжлийн газраас (Insurance Regulatory and Development Authority of India (IRDAI)) гаргасан холбогдох журам зааврын хүрээнд салбар хариуцсан яамнуудаас боловсруулан, хэрэгжүүлдэг.
Испани	Хөдөө аж ахуйн даатгалын тухай хууль	Тус улсын Хөдөө аж ахуйн даатгалын тухай хууль 1978 оноос хэрэгжиж эхэлсэн. Тус хуулийн хүрээнд жил бүрийн ХАА-н даатгалын төлөвлөгөөг боловсруулан, хэрэгжүүлдэг (ENESA, 2018).
Япон	Хөдөө аж ахуйн даатгалын тухай хууль ³	(§1) Энэхүү хуулийн зорилго нь гамшиг, урьдчилан тооцоолоогүй бусад ослын улмаас тариаланчдад учирч болзошгүй хохирлыг нөхөх харилцан туслалцаа үзүүлэх ХАА-н даатгалын тогтолцоог бий болгох, ХАА-н бүтээгдэхүүний эрэлт, нийлүүлэлтийг тогтворжуулах, бусад нөхцөл байдлын улмаас ХАА-н салбарын менежментэд үзүүлэх нөлөөллийг бууруулах даатгалын үйлчилгээг бий болгоход оршино.
Казахстан	Агро аж үйлдвэрийн цогцолбор, хөдөө орон нутгийг хөгжүүлэх төрийн зохицуулалтын тухай хууль ⁴	Тус хуулиар ХАА-н даатгалын нэгдсэн мэдээллийн системийн үйл ажиллагаа, хөдөө аж ахуйн даатгалд төрөөс үзүүлэх дэмжлэгийн талаар тусгасан байдаг.

Эх сурвалж: Судлаачийн боловсруулснаар.

Канад Улс: 2023-2028 онд хэрэгжүүлэх Тогтвортой Канадын Хөдөө аж ахуйн түншлэл (Sustainable Canadian agricultural partnership)-ийн хөтөлбөрийг холбооны болон мужуудын засгийн газрууд хамтран баталсан. Энэхүү хөтөлбөр нь хөдөө аж ахуйн салбарын өрсөлдөх чадвар, инновац, дасан зохицох чадварыг бэхжүүлэх зорилготой. Энэ хүрээнд ХАА-н салбарт эрсдэлийн удирдлагын тогтолцоог бэхжүүлэх зорилтын хүрээнд Бизнесийн эрсдэлийн удирдлагын хэд хэдэн хөтөлбөрүүд хэрэгждэг. Үүний нэг нь Хөдөө аж ахуйн даатгал (Agriinsurance program)-ын хөтөлбөр юм (OECD, 2024). ХАА-н даатгал нь байгалийн давагдашгүй хүчин зүйлс болох ган, үер, салхи, хяруу, их хэмжээний бороо, хэт халалт, цас, мөн хянах боломжгүй өвчин, хортон шавж, зэрлэг амьтдаас үүдэлтэй эрсдэлээс үүссэн ХАА-н үйлдвэрлэлийн хохирлын эдийн засгийн үр нөлөөг бууруулах зорилготой. Канадын мужууд газар нутгийн онцлог, голлох хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл зэргээс хамаарч ялгаатай ХАА-н даатгалын бүтээгдэхүүн санал болгодог. Үүнээс хамгийн олон төрлийн даатгалын бүтээгдэхүүнтэй Нова Скоша мужийг цаашид жишээ болгон авч үзнэ. Нова Скоша муж нь Ургац болон малын даатгалын тухай⁵ бие даасан хуультай.

Энэтхэг улс: ХАА-н даатгалын тусгайлсан хуульгүй бөгөөд Даатгалын тухай хуулийн хүрээнд зохицуулагддаг. 2016 оноос эхлэн өмнө нь хэрэгжиж байсан тариалангийн даатгалын хөтөлбөрүүдийг нэгтгэн улсын хэмжээнд Ерөнхий сайдын Ургацын даатгалын хөтөлбөр (Pradhan Mantri Fasal Bima Yojana (PMFBY))-ийг нэвтрүүлж ХАА-н даатгалын салбарт

³ Япон улс. Agricultural Insurance Act (1945 [2021]). Хандах: https://laws.e-gov.go.jp/law/322AC0000000185/20210901_503AC0000000037

⁴ Казахстан Улс. О государственном регулировании развития агропромышленного комплекса и сельских территорий (2005[2025]). Хандах: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000066>

⁵ Канад улс. Нова скоша муж. Crop and Livestock Insurance Act (1989 [2010]). Хандах: https://nslegislature.ca/sites/default/files/legc/statutes/crop_liv.htm

томоохон шинэчлэлийг хийсэн. Тус хөтөлбөрийг бүх төрлийн тариаланг тариалахын өмнө үеэс эхлэн ургац хураалтын дараах үе хүртэл урьдчилан сэргийлэх боломжгүй байгалийн эрсдэлээс хамгаалах, газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг дэмжих, тогтвортой байдлыг хангах зорилгоор эхлүүлсэн (AIC, 2023). Энэхүү шинэчлэл нь газар тариалангийн даатгалд илүү өргөн хүрээний ХАА-н бүтээгдэхүүнийг хамруулж, жижиг тариачид ч хамрагдах боломжийг олгон хүртээмжийг нэмэгдүүлснээрээ онцлог болсон (Agriculture institute, 2024). Харин ажлын байр бий болгох, аж ахуй эрхлэлтийг хөгжүүлэх, малын ашиг шимийг нэмэгдүүлэх, улмаар мах, сүү, өндөг, ноосны үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх зорилготой “Мал аж ахуйн үндэсний хөгжлийн хөтөлбөр”-ийн хүрээнд Мал аж ахуйн даатгалыг хэрэгжүүлж байна.

Испани Улс: Хөдөө аж ахуйн даатгалын тухай хуулийг 1978 онд улс төрийн бүх нам, хөдөө аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхлэгч байгууллагууд болон даатгалын компаниудаар хэлэлцүүлж, баталсан нь өнөөгийн Испанийн ХАА-н даатгалын системийн хөгжлийн үндэс болсон. Энэхүү систем нь ХАА-н салбарыг цаг агаарын нөхцөл байдал болон байгалийн бусад эрсдэлээс хамгаалах замаар ХАА эрхлэгчдийн орлогыг тогтвортой байлгахад хувь нэмэр оруулах зорилготой төр, хувийн хэвшил хамтарсан бүтцийн зохион байгуулалттай (ENESA, 2018). Жил бүр Испанийн засгийн газраас ХАА-н даатгалын жилийн төлөвлөгөөг баталдаг. Тус төлөвлөгөөний хүрээнд тухайн жил ХАА-н даатгалын үйлчилгээнд хамруулах бүтээгдэхүүний төрөл болон хамаарах эрсдэлийн хүрээг тодорхойлдог. 2025 онд 46 дахь ХАА-н даатгалын төлөвлөгөөг баталсан байна.

Япон Улс: Тус улс нь цаг уурын өөрчлөлт хамгийн их байдаг Азийн муссоны бүс (monsoon zone)-д оршдог бөгөөд хар салхи, үер, сэрүүн зун болон цаг уурын бусад үзэгдлүүдийн улмаас ХАА-н салбарт ихээхэн хохирол учирдаг. Иймд 1947 оноос Хөдөө аж ахуйн гамшгийн нөхөн төлбөрийн тухай хууль хэрэгжиж эхэлсэн ба 2018 оноос тус хуулийг Хөдөө аж ахуйн даатгалын тухай хууль болгон шинэчлэн найруулсан байна. Тус улсын ХАА-ын даатгал нь төр болон ХАА эрхлэгчдийн харилцан туслах нийгэмлэгийн хамтрал бүхий хэлбэртэй (NOSAI, 2025). Өөрөөр хэлбэл, ХАА-н харилцан туслах нийгэмлэг (Agricultural Mutual Relief Assosation) нь орон нутгийн ХАА эрхлэгчдийн нэгдэл бөгөөд даатгалын хураамжийг хуримтлуулж хамтарсан нөөц санг бүрдүүлдэг. Улмаар тус сангаас аливаа байгалийн гамшгаас үүдэлтэй хохирол амссан ХАА эрхлэгчэд нөхөн олговор олгодог байна. Хэрвээ нөөц сангийн хөрөнгө хангалтгүй байгаа тохиолдолд муж болон үндэсний засгийн газраас давхар даатгалын хүрээнд дэмжлэг үзүүлдэг (мөн тэнд) .

Казахстан Улс: 2004 оноос газар тариалангийн албан журмын даатгалын тогтолцоог нэвтрүүлсэн. Гэвч энэхүү зохицуулалт нь хэт төвлөрсөн, уян хатан бус, нөхөн төлбөрийн асуудалтай, хангалттай хэмжээнд хохирлоос сэргийлж чаддаггүй байсан талаар Дэлхийн банкны тайлан (World Bank, 2012)-д дурдсан байдаг. Тус хуулийг 2020 онд хүчингүй болгож, сайн дурын, дижитал даатгалын тогтолцоо руу шилжсэн байна (Baiterek, 2022).

1.1.2. Хөдөө аж ахуйн даатгалын тогтолцоо болон хэрэгжүүлэгч байгууллагын эрх хэмжээ

Судалгаанд авагдсан улсуудын ХАА-ын даатгалын үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэгч нь төрийн өмчит хуулийн этгээд, хувийн даатгалын компани, ХАА эрхлэгчдийн хамтын нийгэмлэг гэх мэт ялгаатай байна. Иймд ХАА-н даатгалын үйл ажиллагааны зохион байгуулалт болон оролцогч талуудыг (Хүснэгт 2) харьцуулан харуулав.

Хүснэгт 2. Хөдөө аж ахуйн даатгалын үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэгч, оролцогч талууд

Улс орнууд	Даатгагч	Даатгалын үйл ажиллагаанд оролцогч талууд
Канад	Мужуудын төрийн өмчит корпораци	<ul style="list-style-type: none"> - Холбооны засгийн газраас гол зохицуулалтыг хийж, мужууд өөрийн нутгийн онцлогт тохирсон даатгалын бүтээгдэхүүнийг санал болгодог; - Мужуудын Хөдөө аж ахуйн яамны харьяа газар эсвэл төрийн өмчит корпорациуд (Crown Corporation) ХАА-н даатгалын үйл ажиллагааг хариуцан ажилладаг (Government of Canada, 2025); - ХАА эрхлэгчид.
Энэтхэг	Төр эсвэл хувийн хэвшил хамтарсан	<ul style="list-style-type: none"> - Төв болон мужийн засгийн газрууд бодлого боловсруулах, татаас олгох, хяналт хэрэгжүүлэх үүрэгтэй; - Даатгалын үйлчилгээг төрийн өмчит Хөдөө аж ахуйн даатгалын компани (Agriculture insurance Company (AIC)), болон Энэтхэгийн даатгалын зохицуулалт, хөгжлийн газраас олгосон тусгай зөвшөөрөл бүхий хувийн даатгалын компаниуд үзүүлдэг; - ХАА эрхлэгчид.
Испани	Хувийн даатгалын компаниуд хамтарсан	<ul style="list-style-type: none"> - ХАА-н яамны дэргэдэх ХАА-н даатгалын үндэсний агентлаг (ENESA) жил бүрийн даатгалын төлөвлөгөөг гаргаж, бодлого, татаасын зохицуулалтыг хийдэг (Agroseguro, 2025); - Agroseguro нь - Хувийн даатгалын компаниудаас бүрдсэн хамтарсан нэгдэл бөгөөд даатгалын үйлчилгээг үзүүлдэг (мөн тэнд); - Хөдөө аж ахуй эрхлэгчид; - Даатгалын нөхөн төлбөрийн консорциум (Insurance Compensation Consortium)- улсын хэмжээнд гамшгийн давхар даатгалын санг хариуцдаг (Consortseguros, 2025).
Япон	Төрийн дэмжлэгтэй, ХАА эрхлэгчдийн харилцан туслах нийгэмлэг	<ul style="list-style-type: none"> - ХАА, ойн болон загасны аж ахуйн яам (Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries) нь ХАА-н даатгалын үйл ажиллагааг бүхэлд нь зохицуулдаг; - Орон нутгийн түвшинд “Харилцан туслах нийгэмлэг” (AMR) нь даатгалын гэрээ байгуулах, хураамж, хохирол үнэлэх, нөхөн төлбөр олгох үйл ажиллагааг хариуцдаг (FFTC Agricultural Policy Platform, 2014); - Төв засгийн газрын давхар даатгалын тусгай сан (Reinsurance Special Account - MAFF) нь үндэсний давхар даатгал, татаасын санхүүжилт, холбогдох зохицуулалтуудыг хариуцан ажилладаг (OECD, 2024).
Казахстан	Хувийн хэвшлийн хамтарсан.	<p>2021 оноос Агро даатгалын нэгдсэн платформ ажиллуулж эхэлсэн. Тус платформ нь төрийн удирдлагатай бөгөөд хувийн даатгалын компаниудыг оролцуулсан зохион байгуулалттай.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Хөдөө аж ахуйн яам бодлого боловсруулах, цахим системийг хянах; - ХАА-н зээлийн корпорац (Agrarian Credit corporation (ACC))- даатгалын системийг удирдах, цахим платформыг хариуцах, татаас шилжүүлэх гол байгууллага;

		<ul style="list-style-type: none"> - Санхүүгийн зах зээлийг зохицуулах, хөгжүүлэх агентлагаас олгосон тусгай зөвшөөрөлтэй хувийн даатгалын компаниуд цахим системд бүртгүүлж, даатгалын үйлчилгээг үзүүлнэ; - ХАА эрхлэгчид- цахим системд бүртгүүлж, гэрээ байгуулах, нөхөн төлбөр хүлээн авах үүрэгтэйгээр оролцдог.
--	--	--

Эх сурвалж: Судлаачийн боловсруулснаар.

Дээрх бүх улс орнуудын ХАА-н даатгалын бодлого хөтөлбөрийг салбар хариуцсан яам зохион байгуулж, даатгалын тогтолцооноос шалтгаалан төрийн өмчит болон хувийн даатгалын компаниуд даатгалын үйлчилгээг үзүүлж байна. Тухайлбал, Канад улсын хувьд даатгалын үйлчилгээг мужуудын ХАА-н яамны харьяа газар эсвэл төрийн өмчит корпорац, Японд мужуудын харилцан туслах нийгэмлэгүүд, Энэтхэгт төрийн өмчит болон хувийн даатгалын компаниуд үзүүлж байна. Харин Испани, Казахстан улсуудад ХАА-н даатгалын үйлчилгээг хувийн даатгалын компаниуд төрийн бодлогод нийцүүлэн хэрэгжүүлж байна.

1.2. Хөдөө аж ахуйн даатгалын хэлбэр, тохиолдол, хураамж

Судалгаанд авагдсан улс орнуудын хувьд ХАА-н салбарын онцлогоос хамааран даатгалын хэлбэр, хураамж болон даатгалын тохиолдлууд харилцан адилгүй байна. Азийн хөгжлийн банкнаас 2017 онд гаргасан “Хөдөө аж ахуйн даатгал” нийтлэлд улс орнуудын ХАА болон мал аж ахуйн салбарт нийтлэг ашиглаж буй даатгалын хэлбэрүүдийг дараах байдлаар тодорхойлсон байдаг (ADB, 2017).

Хүснэгт 3. Хөдөө аж ахуйн даатгалын нийтлэг хэлбэрүүд

Хөдөө аж ахуйн даатгалын хэлбэрүүд		Тайлбар
Тариалангийн даатгал	Олон эрсдэлт тариалангийн даатгал (Multi-peril crop insurance)	Бүх төрлийн эрсдэлийг хамарна (тусгайлан хассан даатгалын тохиолдлыг тооцохгүй).
	Нэрлэсэн эрсдэлт даатгал (Named peril insurance)	Зөвхөн мөндөр, газар хөдлөх гэх мэт тухайлсан эрсдэлийг хамарна.
	Индексжүүлсэн даатгал (Index-based insurance)	Хур тунадас, талбайн ургацын хэмжээ гэх мэт түүхэн суурь индекс дээр үндэслэн нөхөн төлбөрийг санал болгодог.
Малын даатгал	Малын даатгал (Cattle insurance)	Даатгалд хамрагдсан мал аливаа осол, гэмтлээс шалтгаалан үхэх, байнгын гэмтэлтэй болох тохиолдлыг хамарна.
	Индексжүүлсэн даатгал (Index-based insurance)	Малын улсын тооллого/хорогдлын мэдээлэлд тулгуурлан нөхөн олговор олгодог.

Эх сурвалж: Судлаачийн боловсруулснаар.

Хөдөө аж ахуйн даатгалын хувьд бусад төрлийн даатгалтай харьцуулахад өндөр эрсдэлтэй, даатгалын тохиолдол үүсэхэд хохирлын хэмжээ харьцангуй их тул даатгалын хураамж өндөр байдаг. Судалгаанд хамрагдсан улсууд ХАА эрхлэгчдийг даатгалд олноор хамруулах зорилгоор хураамжийн тодорхой хувийг улсаас татаас хэлбэрээр олгодог байна.

Хөдөө аж ахуйн даатгалын хэлбэр, бүтээгдэхүүн, хураамж болон даатгалын тохиолдлуудыг нарийвчлан авч үзье.

Канад Улсын Нова Скоша мужийн Тариалан, мал аж ахуйн даатгалын хорооноос дараах (Хүснэгт 4) ХАА-н даатгалын бүтээгдэхүүнийг санал болгодог бөгөөд нийт 58 төрлийн тариаланг даатгалд хамруулдаг байна.

Хүснэгт 4. Канад Улсын Нова Скоша мужийн ХАА-н даатгал

Хөдөө аж ахуйн даатгалын төрөл, хамрах хүрээ	Даатгалын тохиолдол (Даатгалд хамруулдаг эрсдэлүүд)	Даатгалын хураамж
Тариалангийн даатгал - 15 төрлийн даатгалын бүтээгдэхүүн (талбайн алдагдал, нэрс, эрдэнэ шиш, тэжээлийн аж ахуй, усан үзэм, агч модны сироп, хаврын тариалан, өвлийн тариалан, хүнсний ногоо, цаг уурт суурилсан тэжээл гэх мэт)	Тариалангийн даатгалын хувьд даатгалын төрөл бүрд тусгайлан даатгалын тохиолдлыг тодорхойлсон байна. Нийтлэг байдлаар авч үзвэл: ган, мөндөр, салхи, илүүдэл чийг, хэт халалт, шавж, ургамлын өвчин, зэрлэг ан амьтан, ой хээрийн түймэр.	Холбооны засгийн газар-36% Мужийн засгийн газар-24% Тариаланчид-40%
Малын даатгал - Сүүний чиглэлийн малын даатгал (өвчлөл болон орлогын алдагдал) Шувууны даатгал – Шувууны тодорхой нэр төлийг зааж даатгалд хамруулдаг.	Өвчлөл-Уушигны хатгалгаа Амьсгалын замын халдварт өвчин болон бусад (Малын эрүүл мэндийн тухай хуульд тодорхойлсон өвчин) Орлогын алдагдал – сүүний борлуулалт сарын дундаж орлогын 50 хувиас бага байх тохиолдол мөн сүүний үйлдвэр шатах, мөс цасны улмаас нурах зэрэг тохиолдлыг тооцдог байна.	Мал аж ахуй эрхлэгчид-100%
Зэрлэг амьтдын нөхөн төлбөрийн хөтөлбөр	Зэрлэг амьтад газар тариалангийн үр тарианд хохирол учруулсан (доод тал нь 2 акр талбайд хохирол үүссэн байх) Малын хохирол (нэгээс дээш толгой мал хохирсон байх, нөхөн олговрыг зах зээлийн үнийн 80%-тай тэнцэх хэмжээнд олгоно)	Холбооны засгийн газар-60% Мужийн засгийн газар-40%

Эх сурвалж: (NSCLIC, 2025).

Нова Скоша муж нь бие даасан Ургац болон малын даатгалын тухай хуультай⁶. Газар тариалан, малын даатгалын хороо (Crop and Livestock insurance Comission) нь Нова Скоша мужийн Хөдөө аж ахуйн сайдын хяналтад тариалангийн даатгал, малын даатгалын хөтөлбөрийг зохицуулдаг.

Энэтхэг улс: Улсын хэмжээнд Ерөнхий сайдын Тариалангийн даатгалын хөтөлбөр (PMFBY) хэрэгжүүлдэг бөгөөд Цаг уурын индексжүүлсэн даатгал, малын даатгал зэрэг туслах хөтөлбөрүүд хэрэгжиж байна.

Хүснэгт 5. Энэтхэгийн хөдөө аж ахуйн даатгал

Даатгалын хөтөлбөр	Даатгалын тохиолдол	Даатгалын хураамж
Тариалангийн даатгалын хөтөлбөр Хүнсний бүх үр тариа, тосны ургамал	ган, хуурайшил, үер, усанд автах, хортон шавж болон ургамлын өвчин дэлгэрэх, аянга цахилгаанаас үүдэлтэй гал түймэр, шуурга, мөндөр, хуй салхи гэх мэт	(Хүснэгт 6-г харна уу).

⁶ Канад улс. Нова Скоша муж. Crop and Livestock Insurance Act (1989 [2010]). Хандах: https://nslegislature.ca/sites/default/files/legc/statutes/crop_liv.htm

Цаг уурт суурилсан тариалангийн даатгал Хүнсний бүх үр тариа, тосны ургамал	"Цаг агаарын таагүй байдал"-ыг бий болгож буй цаг агаарын томоохон аюулыг хамруулна. - Хур тунадас – илүүдэл, дутагдал, улирлын бус хур тунадас; - Температур – Хэт халах, хүйтрэх; - Харьцангуй чийгшил; - Салхины хурд; - Дээрх зүйлсийн хослол.	
Мал аж ахуйн даатгал: Сүүний чиглэлийн үүлдрийн үнээ, сарлаг, сүрэг мал (морь, илжиг, тэмээ, үхэр гэх мэт) болон бог мал (ямаа, хонь, гахай, туулай, сарлаг гэх мэт)	Осол гэмтэл (осол, мэс заслаас үүдэлтэй), өвчин (даатгалын хугацаанд үүссэн, гэрээнд заасан өвчнөөс шалтгаалсан нас баралт)	Төв, мужийн засгийн газар - 60-80% Мал аж ахуй эрхлэгч - үлдсэн хураамжийг төлөх

Эх сурвалж: (AIC, 2023), (Department of Animal Husbandry and Dairying, 2021).

Энэтхэг улсад Тариалангийн даатгалын хураамж улирлаас хамааран ялгаатай байдаг (Хүснэгт 6-д үзүүлэв).

Хүснэгт 6. Энэтхэгийн тариалангийн болон цаг уурын индексжүүлсэн даатгал

Улирал	Хамрах хүрээ	Даатгалын хураамж
Зуны тариалалт (kharif)	Хүнсний бүх үр тариа, тосны ургамал	Тариаланч - 2% Төв болон муж – үлдсэн хураамжийг
Өвлийн тариалалт (rabi)		Тариаланч – 1.5% Төв болон муж – үлдсэн хураамжийг
Өвөл болон зуны тариалалт (kharif&rabi)	Олон наст цэцэрлэгжүүлэлт/таримал	Тариаланч – 5% Төв болон муж – үлдсэн хураамжийг

Эх сурвалж: (PMFBY, 2023).

Ерөнхий сайдын Тариалангийн даатгалын хөтөлбөр (Хүснэгт 5)-т дараах нэмэлт тохиолдлуудыг тооцдог:

- *Тариалалтын өмнөх үе*- Борооны хомсдол эсвэл бусад таагүй уур амьсгалын нөхцөл байдлаас болж тариалах, суулгах, нахиалах боломжгүй болсон тохиолдолд хамаарна.
- *Улирлын дунд үеийн хүндрэл* - Хэт ган, үер, бусад ноцтой уур амьсгалын нөлөөгөөр тухайн жилд хүлээгдэж буй ургац ердийн түвшнээс 50 хувиас бага байх төлөвтэй үед хамаарна. Энэ нөхцөлд шуурхай тусламж (түр төлбөр) олгох боломжийг бүрдүүлдэг.
- *Ургац хураалтын дараах алдагдал* - Зарим төрлийн тариалан ургац хураалт хийсний дараа талбай дээрээ хатаах шаардлагатай байдаг. Энэ нөхцөлд хураалтын дараа хамгийн ихдээ 2 долоо хоногийн хугацаанд үүсэх мөндөр, циклон, улирлын бус бороо зэргээс шалтгаалсан хохирлыг хамруулна.
- *Орон нутгийн гамшиг* - Хэсэг газар нутгийг хамарсан мөндөр, үер, аадар бороо, аянгаас үүдэлтэй гал түймэр зэрэг тусгай гамшигт үзэгдлүүдээс шалтгаалан гарсан хохирлыг тухайн даатгуулсан тариалангийн талбайн түвшинд үнэлнэ.
- *Зэрлэг амьтдаас шалтгаалсан ургацын алдагдал* - Тухайн бүс нутагт зэрлэг амьтны эрсдэл бодитоор байгаа тохиолдолд энэ төрлийн даатгалыг нэмж санал болгож болно.

Энэ нь сонголттой даатгал бөгөөд хураамжийг тариалан эрхлэгч өөрөө бүрэн хариуцна. Гэхдээ муж/орон нутгийн засаг захиргаа дэмжлэг үзүүлэх боломжтой.

Испани Улс: Хөдөө аж ахуйн даатгал, малын даатгал, Усны болон ойн аж ахуйн даатгал гэх даатгалын 4 хэлбэр, 45 бүтээгдэхүүнийг санал болгодог. Үүнээс ХАА болон малын даатгалыг авч үзье.

Хүснэгт 7. Испани Улсын ХАА-н даатгал

Даатгалын хэлбэр, бүтээгдэхүүн	Даатгалын тохиолдол	Даатгалын хураамж
Хөдөө аж ахуйн даатгал (29): Жимсний мод, цитрус жимс, канарын арлуудын хүнсний ногоо, үйлдвэрлэгчдийн холбоо, хоршоод, гадил, хүлэмжийн хүнсний ногоо, намар-өвлийн ил талбайн хүнсний ногоо, канарын арлын улаан лооль, үр тарианы тариалан, самар, үзэм, дарсны усан үзэм, канарын арлын дарсны усан үзэм, оливын мод, тэжээлийн ургамал, агро-эрчим хүч, интоор, хавар-зуны ил талбайн ил талбайн хүнсний ногоо, гоёлын цэцэг ургамал, халуун орны тариалан, нэхмэлийн үйлдвэрийн тариалан, олон төрлийн хүнсний ногоо гэх мэт	Тариалангийн болон талбайн баталгаа нь цаг агаарын бүх төрлийн эрсдэлийг хамардаг. Тухайлбал, мөндөр, хяруу, үер, аадар бороо, зүсэр бороо, хүчтэй хар салхи, түймэр, цас, зэрлэг амьтад болон үр тарианы дутуу соёололт, жимсний хэв гажилт, вирус, халууны ачаалал, бусад нэрлэгдсэн аюул, цаг агаарын таагүй үзэгдэл.	Хөдөө аж ахуйн даатгалын хураамжид төрөөс олгох татаасын хэмжээг жил бүрийн даатгалын төлөвлөгөөнд тусгадаг (ENESA, 2018).
Малын даатгал (12): Үржүүлгийн үхэр, үхрийн махны ферм, бухын тулаан (fighting bulls farming), хонь ямаа, адуу, шувууны махны ферм, өндөгний зориулалттай тахианы аж ахуй, гахайн үйлдвэрлэл, ерөнхий малын даатгал, бэлчээрийн хомсдолтой холбоотой нэмэлт тэжээлийн зардлыг нөхөх, зөгий, үхсэн амьтдыг зайлуулах, устгахтай холбоотой гарах зардлыг нөхөх	Цаг агаарын тааламжгүй үзэгдлүүд (гал түймэр, үер, аянга, ган, хар салхи, аадар бороо, цас гэх мэт), зэрлэг амьтад, зэрлэг нохойн дайралт, осол аваар, албан ёсны хяналтад байдаг өвчин (шүлхий өвчин, африкийн адууны өвчин, гахайн мялзан, шувууны томуу гэх мэт). Мөн хордлого, сүүний чанар алдагдах, төл мал эндэх, бэлчээрийн хорогдол, үхсэн малыг нүүлгэн шилжүүлэх, устгахтай холбоотой зардал.	Суурь татаас 27-75% хүртэл, нэмэлт татаастай (ENESA, 2025)

Эх сурвалж: (Agroseguro, 2025).

Хөдөө аж ахуйн даатгалын жилийн төлөвлөгөөнд тухайн жил ямар бүтээгдэхүүн, ямар эрсдэлийг даатгахыг зарладаг. Түүнчлэн тухайн жил ХАА-н даатгалын бүтээгдэхүүний хураамжид төрөөс олгох татаасын хувь хэмжээг тодорхойлдог. Үүнд суурь хураамжаас гадна тодорхой шалгуурыг хангасан ХАА эрхлэгчдэд нэмэлт татаас олгодог. Тухайлбал, шинэ даатгуулагч, залуу болон мэргэжлийн фермер, эрсдэлийг бууруулах туршлагатай байх зэрэг шалгуурыг хангавал суурь татаас дээр нэмэлтээр 2-18 хүртэл хувийн татаас олгодог байна (ENESA, 2025).

Япон Улс: Хөдөө аж ахуйн даатгалын тухай хуульд⁷ хөдөө аж ахуйн харилцан туслах нийгэмлэгийн төрөл (§20), нийгэмлэгийн гишүүний төлөх ХАА-ын даатгалын хураамжийн хувь

⁷ Япон улс. Agricultural Insurance Act (1945 [2021]). Хандах: https://laws.e-gov.go.jp/law/322AC0000000185/20210901_503AC0000000037

хэмжээ (§12-§16) зэргийг тодорхойлсон байдаг. Хуульд зааснаар харилцан туслах нийгэмлэгүүдийн дараах төрлүүд байна:

Хүснэгт 8. Япон улсын хөдөө аж ахуйн даатгал

Даатгалын хэлбэрүүд	Даатгалын тохиолдол	Даатгалын хураамж
Тариалангийн харилцан туслалцаа: будаа болон улаан буудай	Салхи, үер, ган гачиг, хүйтэн, цас болон цаг уурын бусад шалтгаанууд (газар хөдлөлт, галт уулын дэлбэрэлт зэрэг), түймэр, хортон шавж зэрэг болно. Мөн эдгээр гамшгийн улмаас улаан буудай, будааны ургац, чанар буурснаас үйлдвэрлэлийн үнэ цэний бууралтыг хамарна	Гишүүн - 45%-50% Төр – үлдсэн хураамжийг
Малын харилцан туслалцаа: Үхэр: Саалийн болон үржүүлгийн үнээ өсгөх/таргалуулах Адуу: Үржлийн гүү, үржлийн/таргалуулах адуу Гахай: Үржлийн гахай, тусгай махны гахай, сүргийн махны гахай	Малын үхэл, хорогдол, тэтгэврийн даатгал, өвчлөл, осол гэмтлийн эмчилгээний зардлыг нөхөн төлдөг өвчин, гэмтлийг хамарна.	Гишүүн - Үхэр болон адуу-50%, гахай-60% Төр – үлдсэн хураамжийг
Жимсний модны харилцан туслалцаа: Уншу мандарин, Нацумикан, Иёкан, цитрус жимс, алим, усан үзэм, лийр, тоор, интоорын цэцэг, туулайн бөөр, чавга, япон чавга, киви, хан боргоцой гэх мэт.	салхи, үер, мөндөр, ган, цасны гэмтэл, цаг уурын бусад эрсдэлүүд (газар хөдлөлт, галт уулын дэлбэрэлт гэх мэт), түүнчлэн түймэр, хортон шавж, шувууд, амьтдын улмаас үүссэн жимсний ургацын бууралт зэрэг хамарна.	Гишүүн - 50%, Төр – үлдсэн хураамжийг
Талбайн тариалангийн харилцан туслалцаа: Төмс, шар буурцаг, шош, ногоон шош, цай, эрдэнэ шиш, сонгино, хулуу, торгоны хүр хорхойнууд.	салхи, үер, ган, хүйтэн, мөндөр болон бусад цаг уурын гамшиг (газар хөдлөлт, галт уулын дэлбэрэлт зэрэг), гал түймэр, өвчин эмгэг, шавжийн гэмтэл, хөдөө аж ахуйн ургацыг бууруулдаг шувуу, амьтны хохирол зэрэг орно.	Гишүүн - 45% Төр – үлдсэн хураамжийг
Цэцэрлэгжүүлэлтийн байгууламжийн харилцан туслалцаа: Хүлэмж (байшингийн их бие ба бүрэх материал), байгууламж доторх тариалалт, нөхөн сэргээх зардал	Салхи, үер, мөндөр, цасны эвдрэл, цаг уурын бусад эрсдэл, гал түймэр, дэлбэрэлт, хортон шавж, өвчин, амьтны хохирол зэргээс үүдэлтэй гамшиг.	Гишүүн - 50% Төр – үлдсэн хураамжийг
Барилга, байгууламжийн харилцан туслалцаа: - Барилгын галын даатгал - Барилгын иж бүрэн даатгал	"Барилгын галын даатгал"-д гал түймэр зэрэг ослыг голчлон хамруулдаг бол "Барилгын иж бүрэн даатгал"-д гал түймэр зэрэг ослоос гадна газар хөдлөлт, салхи, үерийн хохирол зэрэг байгалийн гамшигт үзэгдлүүдийг хамруулдаг.	Гишүүн - 45% Төр – үлдсэн хураамжийг
Хөдөө аж ахуйн машин, тоног төхөөрөмжийн даатгал	Тариаланчны эзэмшилд байдаг, эсвэл тодорхой нөхцөл хангасан хөдөө аж ахуйн машин механизм хамрагдана. 50,000 иен ба түүнээс дээш шинэ худалдан авалтын үнэ бүхий хөдөө аж ахуйн машин механизм	Муж бүр ялгаатай байдлаар хураамжийг тогтоодог. Зарим мужид байхгүй

Эх сурвалж: (NOSAI Association, 2025).

Эдгээр харилцан туслах нийгэмлэгийн үйл ажиллагаа нь Японы муж, бүс нутаг бүрд ялгаатай байдлаар хэрэгждэг.

Казахстан Улс нь 2021 оноос эхлэн ХАА даатгалын тогтолцоонд шинэчлэл хийж, сайн дурын, цахим даатгалын системд шилжсэн. Мөн ХАА-н даатгалын хураамжийн 80 хувийг улсаас татаас хэлбэрээр олгодог байна.

Хүснэгт 9. Казахстан улсын ХАА-н даатгал

Даатгалын хэлбэр, бүтээгдэхүүн	Даатгалын тохиолдол
Тариалангийн даатгал: <ul style="list-style-type: none"> - Талбайн чийгийн илүүдлийн индексжүүлсэн даатгал - Талбайн чийгийн дутагдлын индексжүүлсэн даатгал - Бэлчээрийн био массын индексжүүлсэн даатгал 	<p>Даатгалын тохиолдол гарсан эсэхийг сансрын зураг, мониторингийн үр дүнд үндэслэн хөрсний чийгийн түвшнийг тогтоодог.</p>
Цэцэрлэгжүүлэлтийн даатгал: <ul style="list-style-type: none"> - Алимны тариалалтын даатгал 	<p>Хаврын хяруу, мөндөр, хүчтэй салхи, аянга цахилгаан, гал түймэр, хортон шавьж, өвчний улмаас газар тариалангийн алдагдал, гал түймэр, гуравдагч этгээд, үл мэдэгдэх этгээдийн хууль бус үйлдлээс.</p>
Малын даатгал: <ul style="list-style-type: none"> - Үхэр, бог мал, морь, гахай, шувууны даатгал 	<p>Өвчин: Халдварт, зөөвөрлөгдсөн, болон дотоод эрхтний янз бүрийн гэмтэл, өвчлөлийн улмаас үүсдэг халдварт бус өвчин</p> <p>Осол: дэлбэрэлт, аянга цохих, цахилгаан гүйдэл, наранд цохиулах, амьсгал боогдох, зэрлэг амьтдын дайралт, хортой ургамал, бодисоор хордох, могой, шавжид хазуулсан, түүнчлэн усанд осолдох, бусад осолд өртөх.</p> <p>Байгалийн аюултай үзэгдэл болон байгалийн гамшиг: үер, цунами, нуранги (цасны нуранги), хөрсний гулгалт, чулуулгийн нуруулт, хар салхи, мөндөр.</p> <p>Гал. Гуравдагч этгээдийн буруутай үйлдэл:</p> <ul style="list-style-type: none"> -бусдын эд хөрөнгийг санаатайгаар устгах, гэмтээх (үүнд галдан шатаах замаар); -танхай, хууль бусаар нэвтэрсэн хулгай, дээрэм, зэвсэгт дээрэм.

Эх сурвалж: (Qalqan, 2025).

Хөрсний чийгийн түвшнийг хянахын тулд сансрын зураг, хяналтыг ашигладаг тул даатгалын тохиолдол гарсан эсэхийг нотлох шаардлагагүй. Даатгалд хамрагдах хугацааны хувьд улирлаас хамааран ялгаатай байдаг. Тухайлбал, илүүдэл чийгийн талбайн индексжүүлсэн даатгал нь жил бүрийн 6 сарын 15-аас 9 сарын 15-ныг хүртэл байдаг бол чийгийн дутагдлын талбайн индексжүүлсэн даатгал 5 сарын 15-наас 8 сарын 15-ны хооронд үйлчилдэг байна.

1.3. Давхар даатгалын зохицуулалт

Хөдөө аж ахуйн даатгал нь бусад даатгалын төрлүүдийг бодоход илүү эрсдэл өндөртэй салбар бөгөөд байгалийн гамшиг, ган, зуд, үер гэх мэт байгалийн давагдашгүй хүчин зүйлд өртөх эрсдэл өндөр байдаг. Иймд улс орнууд ХАА-н даатгалын салбарт үйл ажиллагаа явуулж

буй даатгагчид болон ХАА эрхлэгчдийн тогтвортой байдлыг хангах, даатгалын тогтолцоог бэхжүүлэх зорилгоор дараах байдлаар давхар даатгалын зохицуулалтыг хийж байна.

Хүснэгт 10. ХАА-н давхар даатгалын зохицуулалт

Улс орнууд	Хэрэгжүүлэгч	Даатгалын тогтолцоо
Канад	Төр болон хувийн давхар даатгалын компаниуд	ХАА-н даатгалын эрсдэлийг давхар даатгах холбооны зохицуулалт байдаг ба мужийн нөхөн төлбөрийн нөөц дууссан (санхүүгийн алдагдал) тохиолдолд санхүүжилт олгож, даатгалын тогтолцооны тогтвортой байдлыг хангадаг байна. Канадын 5 муж холбооны түвшинд давхар даатгалд хамрагдсан байна (Government of Canada, 2024).
Энэтхэг	Үндэсний болон олон улсын давхар даатгалын компани	Тариалангийн даатгалын хөтөлбөрт даатгалын үйлчилгээ үзүүлж буй даатгагчид эрсдэлийг хариуцах ба үндэсний болон олон улсын давхар даатгалын компанид заавал даатгуулах шаардлага тавьдаг (AIC, 2023). Жишээ нь: GIC Re, Swiss Re
Япон	Японы ХАА-н даатгалын тогтолцоонд улсын төв банкны дэргэдэх “Давхар даатгалын тусгай сан” давхар даатгалыг хариуцдаг	Давхар даатгалын системийг төрөөс удирдан зохицуулж, их хэмжээний хохирлыг давхар даатган, орон нутгийн сангуудыг хамгаалдаг (Setsunan University, 2020). Тухайлбал орон нутгийн харилцан туслах санг муж, мужийн санг төв засгийн газраас давхар даатгадаг тогтолцоотой (NOSAI, 2025).
Испани	Даатгалын нөхөн олговрын консорциум	Даатгалын нөхөн олговрын консорциум (CCS) нь хөдөө аж ахуйн даатгалын тогтолцооны тогтвортой байдал, санхүүгийн хамгаалалтыг хангах зорилгоор заавал давхар даатгагчаар ажилладаг Эдийн засгийн яамны харьяа төрийн байгууллага юм (KMS Solution, 2024). CCS-ийн үндсэн чиг үүрэг: <ul style="list-style-type: none"> - Agroseguro нэгдлийн 10 хувийн хувьцаа эзэмшигч - Санхүүгийн хамгаалалтын албан ёсны давхар даатгагч - Системийн тогтвортой, аюулгүй байдлыг хангах (мөн тэнд)
Казахстан	Олон улсын давхар даатгалын компаниуд	Даатгалын компаниудын авсан эрсдэлийг олон улсын давхар даатгалын компаниудад даатгуулж, даатгалын системийн тогтвортой байдлыг хангадаг. Тухайлбал, Swiss Re, HannOver Re, MunichRe гэх мэт.

Эх сурвалж: Судлаачийн боловсруулснаар.

Судалгаанд авагдсан улс орнуудын Канад, Япон болон Испани улсуудад ХАА-н даатгалын системийн тогтвортой байдлыг хангах зорилгоор их хэмжээний хохирлын давхар даатгалыг төрөөс хариуцдаг зохицуулалттай байна.

ХОЁР.ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ДААТГАЛЫН ҮЙЛЧИЛГЭЭ

Энэ бүлэгт ХАА-н даатгалын төмсний тариалан, хүлэмжийн аж ахуй, эрчимжсэн мал аж ахуйн тэр дундаа сүүний чиглэлийн үнээний даатгалын үйлчилгээний талаар нарийвчлан судлахыг зорилоо. Гэвч ХАА-н даатгал нь тухайн улс орны дотоодын ХАА эрхлэгчдэд зориулсан үйлчилгээ тул нээлттэй мэдээлэл дутмаг байсан нь судалгааны ажлын явцад ажиглагдсан.

2.1.Талбайн тариалангийн даатгалын үйлчилгээ

Япон, Испани улсууд тариаланчдад тусгай төмсний даатгалын бүтээгдэхүүн санал болгодог. Эдгээр улсын үзүүлж буй үйлчилгээг харьцуулан үзэхэд даатгалын тохиолдолд тооцох эрсдэл нь нийтлэг тариаланчдаас үл хамаарах ган, үер, хүйтэн, мөндөр, салхи, илүүдэл чийг, шавж, ургамлын өвчин, зэрлэг ан амьтан зэрэг эрсдэлийг авч үздэг байна. Харин бусад даатгалын үйлчилгээний нөхцөлүүдийг дараах хүснэгтээр харьцуулан харуулав.

Хүснэгт 11. Төмсний тариалангийн даатгал: Энэтхэг болон Канад Улс

Даатгалын үзүүлэлт	Энэтхэг (AicofIndia, 2025)	Канад улсын Нова Скоша муж (NovaScotia, 2024)
Даатгагч	Энэтхэгийн ХАА-н даатгалын компани	Нова Скошагийн Тариалан, мал аж ахуйн даатгалын хороо (цаашид Хороо)
Хураамж	Нийт үнэлгээний 4%+үйлчилгээний үзүүлсний татвар (нийт үнэлгээг тооцоолохдоо 1 акр тутамд 25000 рупи (288 ам.доллар))	Суурь хураамжийг актуарчийн тогтоосон аргачлалд үндэслэн Хорооноос баталдаг. Мөн үйлчилгээний хураамжид ургацын жил бүр доод тал нь 50 канад доллар (36.5 ам доллар) төлнө.
Даатгалд хамрагдах хугацаа	Тариалалт эхэлснээс хойш 7 хоногийн дотор бүртгүүлэх	4-р сарын 19-ний дотор өргөдлийн маягт болон үйлчилгээний хураамжийг төлнө. Тариалалт дууссаны дараа 10 хоногийн дотор тариалсан талбайн хэмжээг мэдэгдэнэ.
Даатгалын хугацаа	Тариалалт эхэлснээс 7 хоногийн дараагаас ургац хураахаас өмнөх 7 хоног хүртэл	Жил бүрийн 4-р сарын 20-оос 12-р сарын 20-ныг хүртэл
Нэхэмжлэл	Даатгалын тохиолдол үүссэнээс 48 цагийн дотор мэдэгдэж, 15 хоногийн дотор бичгээр нэхэмжлэл гаргана.	Тариалангийн жилд газар тариалангийн гэмтэл гарвал 5 хоногийн дотор Комисст мэдэгдэх ёстой. Мөн ургац хураах явцад ургац буурсан гэж үзэж байгаа бол 5 хоногийн дотор Хороонд мэдэгдэх ёстой.

Эх сурвалж: Судлаачийн боловсруулснаар.

Төмсний тариалангийн даатгалд хамрагдахын тулд дараах шаардлагуудыг хангасан байх шаардлагатай. Үүнд: төмс тарих талбайн хөрс эрүүл байх, сайн чанарын үр ашиглах, тухайн талбай тариачны эзэмшилд байх, холимог тариалалтыг хориглох, хортон шавж, өвчлөлөөс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах болон талбайг услах усалгааны системтэй байх зэрэг шаардлагыг тавьдаг байна.

2.2. Хүлэмжийн аж ахуйн даатгалын үйлчилгээ

Япон улсад цэцэрлэгжүүлэлтийн байгууламжийн харилцан туслалцаа буюу хүлэмжийн аж ахуйн даатгалын хөтөлбөр хэрэгждэг. Энэхүү даатгал нь цэцэрлэгжүүлэлтийн байгууламжид учирсан хохирлыг нөхөх зорилготой бөгөөд хамрах хүрээний хувьд хүлэмж (байгууламжийн их бие ба бүрэх материал), туслах байгууламж, байгууламж доторх тариалан, нөхөн сэргээх зардал зэргийг хамарна.

Хүснэгт 12. Япон улсын Осака мужийн цэцэрлэгжүүлэлтийн байгууламжийн харилцан туслалцаа

Даатгалын үзүүлэлт	Тайлбар
Бүтээгдэхүүн	<p>Үндсэн байгууламж: Хүлэмж, шилэн хүлэмж, ган каркас, борооны хамгаалалтын байшин, олон зориулалттай торон байшин</p> <p>Туслах байгууламжууд: халаалтын байгууламж, агааржуулалтын байгууламж, автомат удирдлагын төхөөрөмж гэх мэт.</p> <p>Хүлэмжид тариалсан тариалан: Хаш, өргөст хэмх, улаан лооль, гүзээлзгэнэ гэх мэт хүнсний ногоо болон цахилдаг, сараана цэцэг гэх мэт.</p> <p>Нүүлгэн шилжүүлэх зардал: Хэрэв гамшгийн улмаас тухайн байгууламж болон түүний туслах байгууламжид гэмтэл учирсан бол байгууламжийг буулгах, хаягдал материалыг зайлуулах, устгах зардлыг хамарна.</p> <p>Нөхөн сэргээх зардал: Зах зээлийн өнөөгийн үнэ цэнийг нөхөхөөс гадна тухайн байгууламжийн ашиглалтын хугацаанд нөхөн олговрын үнэ нь сэргээн босголтын үнийн дүнгийн 100%, ашиглалтын хугацаа дууссаны дараа тухайн байгууламжийн нөхөн олговрын үнэ нь сэргээн босголтын үнийн дүнгийн 75% байна.</p>
Даатгалын тохиолдол	Салхи, үер, мөндөр, цас болон бусад цаг уурын хүчин зүйлсээс үүдэлтэй гамшиг (газар хөдлөлт, галт уулын дэлбэрэлт зэрэг), мөн гал, хагарал ба дэлбэрэлт, онгоц болон тээврийн хэрэгслийн ослоос үүдэлтэй хохирол, хортон шавж, өвчний улмаас учирсан хохирол (тариалангийн хувьд), шувуу, амьтны учруулсан хохирол
Даатгалын хугацаа	1 жил
Даатгалын хураамж	<ul style="list-style-type: none"> - Гишүүн - 50% - Төр - 50% <p><i>Тайлбар: Харилцан тусламжийн хураамжийн хувь хэмжээг түүхэн хохирлын мэдээлэлд тулгуурлан харилцан туслах нийгэмлэгээс тогтоодог бөгөөд 3 жил тутамд хянадаг. Бүтээгдэхүүн тус бүрд ялгаатай тогтоодог.)</i></p> <p><i>Харилцан тусламжийн хураамжаас гадна захиргааны зардлын хураамж нэмэгдэнэ.</i></p>

Эх сурвалж: (NOSAI, 2025)

Хүлэмжийн аж ахуйн даатгалын үйлчилгээ авах хугацаанд үүссэн дараах нөхцөл байдлыг даатгалын тохиолдолд тооцдоггүй байна. Үүнд: Байгалийн элэгдлээс болж бүрэх материал гэмтсэн, гишүүн, түүний хууль ёсны төлөөлөгчийн санаатай, илт болгоомжгүй, хууль тогтоомж зөрчсөнөөс учирсан хохирол болон төрөл садны санаатайгаар учруулсан хохирол, ургамал хамгаалах тухай хууль зөрчсөний улмаас учирсан хохирол, химийн бодисоос үүдэлтэй гэмтэл, гамшиг болсон цагаас хойш нэг жилийн дотор зайлуулах зардал, нөхөн сэргээлтийн зардлын баримтыг ирүүлээгүй зэрэг тохиолдол ордог байна.

2.3. Мал аж ахуйн даатгал

Судалгаанд авагдсан улс орнуудын хувьд бэлчээрийн мал аж ахуйд зориулсан даатгалын бүтээгдэхүүн санал болгодог эсэх нь тодорхойгүй байлаа. Иймд энэ хэсэгт эрчимжсэн мал аж ахуйн даатгалын үйлчилгээний талаар авч үзье.

Эрчимжсэн мал аж ахуйн даатгал нь хүн ам олноор суурьшсан хот, суурин газар орчмын болон тариалангийн бүс нутагт төрөлжсөн сүүний чиглэлийн үнээ, махны чиглэлийн үхэр, хонь, гахай, тахиа зэрэг эрчимжсэн аж ахуй эрхлэгчийг санхүүгийн эрсдэлээс хамгаалдаг. Судалгаанд авагдсан улсуудын мал аж ахуйн даатгалын үйлчилгээг судлан үзэхэд дараах нийтлэг загварыг ашиглаж байна.

- *Даатгалд хамрагдах нөхцөл:* Малын нас, тоо толгой (Жишээлбэл, 24 сараас дээш настай, 5 толгойгоос доошгүй гэх мэт);
- *Даатгалын тохиолдол:* Осол гэмтэл (осол, мэс заслаас үүдэлтэй), өвчин (даатгалын хугацаанд үүссэн, гэрээнд заасан өвчнөөс шалтгаалсан нас баралт), сүүний гарц буурах, сүүний борлуулалтын орлого сарын дундаж хэмжээнээс буурах, байгууламжид гал гарах, хүчтэй салхи, их хэмжээний бороо, цаснаас болж байгууламж нурах гэх мэт;
- *Даатгалын хугацаа:* Ихэвчлэн 1 жил, харин Энэтхэг улсад 1 жил, 2 жил, 3 жил гэсэн ялгаатай сонголттой;
- *Даатгалын хураамжийн тооцоолол:* Тухайн сүүний чиглэлийн үнээний зах зээлийн үнэ эсвэл тусгайлан тогтоосон нэгжийн үнийг даатгалын хураамжийн хувь хэмжээгээр үржүүлэн тооцдог. Тухайлбал, Нова Скоша мужид - үнээний нас болон үүлдрээс хамаарч нэгжийн үнэ 400-1600 канад.доллар байна. Нийт даатгалын хэмжээний 0.23 хувиар тооцож хураамжийн хэмжээг тодорхойлдог. Харин Энэтхэг улсад – үнээний тухайн үеийн зах зээлийн үнийн 1.75-2.25 хувиар (үүлдрээс хамааран хураамжийн хувь хэмжээ ялгаатай) тооцон даатгалын хураамжийн хэмжээг тодорхойлдог байна.
- *Даатгалын хураамж:* Судалгаанд хамрагдсан дийлэнх улс орнууд малчдын нийт төлөх хураамжийн 50-80 хувийг төрөөс татаас хэлбэрээр олгодог, Харин Нова Скоша мужид татаас олгодоггүй байна;
- *Нэхэмжлэл:* Даатгалын тохиолдол үүссэн дариуд эсвэл хамгийн ихдээ 48 цагийн дотор малын эмчийн дүгнэлтийн хамт мэдэгдэх шаардлагатай.

СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН

Энэхүү судалгаагаар Канад, Энэтхэг, Япон, Испани, Казахстан зэрэг таван улсын хөдөө аж ахуйн даатгалын эрх зүйн орчин, зохицуулалт, даатгалын бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний зохион байгуулалт, төрийн оролцооны хэлбэр зэргийг харьцуулан судалсан.

Судалгаанд хамрагдсан орнуудын хувьд хөдөө аж ахуйн даатгал нь бие даасан хуулиар (Япон, Испани) болон холбогдох салбарын суурь хууль, улсын хэмжээний хөтөлбөрийн хүрээнд (Канад, Энэтхэг, Казахстан) зохицуулагдаж байна.

Хөдөө аж ахуйн даатгалын үйл ажиллагааны бүтэц, зохион байгуулалтын хувьд Испани, Энэтхэг, Казахстан улсууд төр, хувийн хэвшил хамтарсан зохион байгуулалттай бол Канад улсад хувийн даатгалын компаниудын оролцоо хязгаарлагдмал (зөвхөн нэрлэсэн эрсдэлт даатгалын хүрээнд оролцдог), мужуудад даатгалын үйлчилгээг ХАА-н яамны харьяа газар эсвэл төрийн өмчит корпорациудаар дамжуулан үзүүлдэг. Харин Япон улсын хувьд хөдөө аж ахуйн харилцан туслах нийгэмлэгүүд гол үүрэг гүйцэтгэдэг. Эдгээр нийгэмлэгүүд гишүүдээсээ хураамж авах замаар нөөц сан бүрдүүлж, нөхөн төлбөр олгох ажлыг хариуцдаг бол төрөөс хураамжийн татаас болон давхар даатгалын үйл ажиллагааг хариуцан дэмжлэг үзүүлдэг.

Харин байгалийн гамшигт үзэгдлээс үүдэлтэй эрсдэлийн босгыг давсан их хэмжээний хохирлыг давхар даатгах зохицуулалтууд улс орнуудад харилцан ялгаатай байна. Канад, Япон болон Испани улсуудад ХАА-н даатгалын системийн тогтвортой байдлыг хангах зорилгоор их хэмжээний хохирлын давхар даатгалыг төрөөс хариуцдаг зохицуулалттай байна. Харин Энэтхэг болон Казахстан улсын хувьд хөтөлбөрийн хүрээнд даатгалын үйлчилгээ үзүүлж буй компаниудыг үндэсний болон олон улсын давхар даатгалын компанид даатгуулах шаардлагыг тавьдаг байна.

Даатгалын бүтээгдэхүүний хувьд нийтлэг хэлбэрүүд нь тариалангийн болон малын даатгал юм. Гэсэн хэдий ч улс орон бүрийн цаг уур, байгаль, үйлдвэрлэлийн онцлогоос хамаарч даатгалын нэр төрөл, хамрах хүрээ өөр өөр байна. Тухайлбал, Канад – зэрлэг амьтдаас учрах хохирлыг нөхөн төлөх тусгай хөтөлбөртэй, Япон – барилга байгууламж, тоног төхөөрөмж, хүлэмжийн байгууламж зэрэгт зориулсан харилцан туслах даатгалтай, Казахстан – хөрсний чийг болон бэлчээрийн био масс дээр суурилсан индексжүүлсэн тариалангийн даатгалыг цахим хэлбэрээр хэрэгжүүлдэг нь онцлог байна.

Хөдөө аж ахуйн даатгалын хувьд бусад төрлийн даатгалтай харьцуулахад өндөр эрсдэлтэй, даатгалын тохиолдол үүсэхэд хохирлын хэмжээ харьцангуй их тул даатгалын хураамж өндөр байдаг. Иймд улс орнууд ХАА эрхлэгчдийг даатгалд хамруулж, их хэмжээний хохирлоос хамгаалах зорилгоор төрөөс хураамжийн тодорхой хувийг татаас хэлбэрээр олгодог. Судалгаанд хамрагдсан улсуудын хувьд даатгалын бүтээгдэхүүн, тохиолдол зэргийг харгалзан нийт даатгалын хураамжийн 27-100 хүртэл хувийг төрөөс хариуцаж байна.

Энэхүү судалгааны үр дүнгээр хөдөө аж ахуйн даатгал нь зөвхөн эрсдэл бууруулах хэрэгсэл биш, харин тогтвортой үйлдвэрлэл, хүнсний аюулгүй байдал, ХАА эрхлэгчдийн орлогын тогтвортой байдлыг хангах чухал хэрэгсэл болохыг олон улсын туршлага харуулж байна.

НОМ ЗҮЙ

- ADB. (2017). Agricultural insurance. Хандах: https://www.adb.org/sites/default/files/publication/239181/adb-brief-agriculture-insurance-rt-4th_0.pdf . Хандсан огноо: 2025-05-26
- AIC. (2023). 2023 Operational Guidelines of Pradhan Mantri Fasal Bima Yojna. Хандах: <https://www.aicofindia.com/pmfbby-list> . Хандсан огноо: 2025-05-30
- AIC. (2025). Sampoorna Pashudhan Kawach. Хандах: <https://www.aicofindia.com/inhouse-list> . Хандсан огноо: 2025-05-29
- Agriculture institute. (2024). Overview of Agricultural Insurance Schemes in India. Хандах: <https://agriculture.institute/managerial-economics-and-finance-in-agribusiness/overview-agricultural-insurance-schemes-india/?utm> . Хандсан огноо: 2025-05-28
- Agrocredit. (2025). Агрострахование. Хандах: <https://agrocredit.kz/ru/main/our-activities/agrostrakhovanie/> . Хандсан огноо: 2025-06-17
- Agroseguro. (2023). The Spanish Agricultural Insurance System. Хандах: <https://agroseguro.es/wp-content/uploads/2024/04/Main-figures-Agroseguro-2023.pdf> . Хандсан огноо: 2025-06-02
- Agroseguro. (2025). Agricultural insurance. Хандах: <https://agroseguro.es/en/insurances/> . Хандсан огноо: 2025-05-30
- Agroseguro. (2025). Spanish Agricultural Insurance system. Хандах: <https://agroseguro.es/wp-content/uploads/2025/06/Main-figures-Agroseguro-2024.pdf> . Хандсан огноо: 2025-05-23
- AicofIndia. (2025). Potato Crop Insurance. Хандах: <https://www.aicofindia.com/inhouse-list> . Хандсан огноо: 2025-06-10
- Baiterek. (2022). Страхование полей и животных обойдется фермерам дешевле. Хандах: <https://baiterek.gov.kz/ru/pr/news/strakhovanie-poley-i-zhivotnykh-oboydetsya-fermeram-deshevle> . Хандсан огноо: 2025-06-17
- Conorsegueros. (2025). The role of CCS in Multi-Peril Agricultural Insurance. Хандах: https://www.conorsegueros.es/documents/10184/0/QUE_ES_EL_SEGURO_AGRARIO_COMBINADO2020_ENv03.pdf/bd443d64-8fb5-411e-bca1-6725550aa58d . Хандсан огноо: 2025-06-18
- Department of Animal Husbandry and Dairying. (2021). National Livestock Mission. Хандах: <https://dahd.gov.in/sites/default/files/2023-11/NLMGuidelinesFinalApprovedByEC.pdf> . Хандсан огноо: 2025-05-30
- ENESA. (2018). 40 years of the Agricultural Insurance System . Хандах: https://www.mapa.gob.es/es/enesa/publicaciones/40anosenesa_ingles_tcm30-513821.pdf . Хандсан огноо: 2025-06-13
- ENESA. (2018). Agricultural Insurance subsidies in Spain: Planning and granting. Хандах: <https://insuranceconference.ru/2018/files/presentations/4round/francisco.pdf> . Хандсан огноо: 2025-06-16
- ENESA. (2025). 46th Combined Agrarian Insurance Plan . Хандах: https://www.mapa.gob.es/dam/mapa/contenido/enesa/090_publicaciones/guias-del-seguro-agrario/documentos/guiadelseguroagrario_2025_plan46.pdf . Хандсан огноо: 2025-06-16
- FFTC Agricultural Policy Platform. (2014). Agricultural Disaster compensation System in Japan. Хандах: <https://ap.fttc.org.tw/article/662> . Хандсан огноо: 2025-05-28

- Government of Canada. (2024). Evaluation of AgriInsurance. Хандах: <https://agriculture.canada.ca/en/department/transparency/audits-evaluations/agriinsurance-program>
Хандсан огноо: 2025-06-07
- Government of Canada. (2025). AgriInsurance Program. Хандах: <https://agriculture.canada.ca/en/programs/agriinsurance> Хандсан огноо: 2025-06-12
- Government of Canada. (2025). Sustainable Canadian Agricultural Partnership. Хандах: <https://agriculture.canada.ca/en/department/initiatives/sustainable-canadian-agricultural-partnership>
Хандсан огноо: 2025-06-15
- Government of India. (2021). National Livestock Mission. Хандах: <https://dahd.gov.in/sites/default/files/2023-11/NLMGuidelinesFinalApprovedByEC.pdf> Хандсан огноо: 2025-06-18
- KMS Solution. (2024). The Innovative Spanish Agricultural Insurance Model. Хандах: <https://www.kms-solutions.net/en/insights-into-the-agricultural-insurance-sector/agroseguro/#:~:text=Key%20Features%20of%20Agroseguro%3A> Хандсан огноо: 2025-05-24
- Kazakh Grain Union. (2022). Growing interest of farmers in insurance in Kazakhstan. Хандах: <https://www.grainunion.kz/en/article/2346> Хандсан огноо: 2025-05-20
- Kazakh Grain Union. (2022). The Ministry of Agriculture increased to 80% subsidies for insurance in the agro-industrial complex. Хандах: <https://www.grainunion.kz/en/article/2473> Хандсан огноо: 2025-05-23
- NOSAI Association. (2025). Agricultural Mutual Aid Business. Хандах: https://www.nosai.or.jp/nosai_kasou/kyousai_jigyuu.html Хандсан огноо: 2025-06-12
- NOSAI. (2023). Agricultural Mutual Aid. Хандах: <https://www.nosai-ngs.jp/business/nousakumotu.html>
Хандсан огноо: 2025-06-18
- NOSAI. (2025). About Horticultural Facility Mutual Aid. Хандах: <http://nosai-osaka.com/protectedhorticulture.html> Хандсан огноо: 2025-06-19
- NOSAI. (2025). The Framework of Japan's Agricultural Insurance Scheme. Хандах: https://nosai.or.jp/nosai_kasou/nosai_eng_01.html Хандсан огноо: 2025-06-06
- NOSAI. (2025). Types of the Agricultural Insurance Scheme. Хандах: https://nosai.or.jp/nosai_kasou/nosai_eng_02.html Хандсан огноо: 2025-06-07
- NSCLIC. (2025). Nova Scotia Crop and Livestock Insurance Commission. Хандах: <https://nsclic.ca/>
Хандсан огноо: 2025-06-07
- NovaScotia. (2024). Crop Insurance Plan for Potatoes. Хандах: <https://novascotia.ca/just/regulations/regs/clipotato.htm> Хандсан огноо: 2025-06-08
- OECD. (2024). Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2024. Хандах: https://www.oecd.org/en/publications/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2024_74da57ed-en.html Хандсан огноо: 2025-05-24
- PMFBY. (2023). Operational Guidelines 2023 of PMFBY. Хандах: https://pmfby.amnec.co.in/pmfby/pdf/operational_guidelines_pmfby.pdf Хандсан огноо: 2025-06-09
- Qalqan. (2025). Сервис онлайн страхования. Хандах: <https://qalqan.kezekte.kz/ru/info-start> Хандсан огноо: 2025-06-14
- Seguros. (2025). Agricultural insurance. Хандах: <https://segurosypensionesparatodos.fundacionmapfre.org/en/insurance/types-of-insurance/property-and-liability-insurance/agricultural-insurance/> Хандсан огноо: 2025-06-16

Setsunan University. (2020). Agricultural Insurance Program . Хандах: https://setsunan-agri.jp/en/wp-content/uploads/2020/10/55_2022_AE_Yoshii.pdf#:~:text=%EF%81%AE%20The%20insurance%20products%20are,for%20treating%20diseases%20and%20injuries Хандсан огноо: 2025-06-14

World Bank. (2012). Agricultural Insurance Feasibility Study. Хандах: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/32278859-8e1f-5c2f-b538-fd1307e3253f/content> Хандсан огноо: 2025-06-16

World Bank. (2012). Disaster Risk Financing & Insurance in the Disaster Risk Management Framework. Хандах: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/330121467997014193/pdf/97452-BRI-Box391476B-PUBLIC-framework-DRFI-DRM-Concept.pdf> Хандсан огноо: 2025-06-21

World Bank. (2022). Transforming Agricultural Insurance in India: A Comprehensive Exploration of the Pradhan Mantri Fasal Bima Yojana. Хандах: <https://www.financialprotectionforum.org/sites/default/files/PMFBY%20Fact%20Sheet-Final%20English.pdf#:~:text=Forum%20www,crop%20insurance%20by%20central> Хандсан огноо: 2025-06-18